

УДК 351.72

**ФІНАНСОВА СИСТЕМА – ОСНОВА ЕКОНОМІЧНОЇ
СТАБІЛЬНОСТІ ТА РОЗВИТКУ УКРАЇНИ: ПРИНЦИПИ,
ЗАВДАННЯ, ФУНКЦІЇ**

Гаруст Юрій Віталійович,

*д-р юрид. наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та
судочинства ННІ права,*

Сумський державний університет

Сердюк Вікторія Іванівна,

студентка VI курсу ННІ права,

Сумський державний університет

У статті автори аналізують існуючі підходи до визначення сутності категорій «принципи фінансової системи», «завдання фінансової системи», «функції фінансової системи». На основі загальних понять наводяться власні дефініції, що стосуються фінансової системи. У даному науковому дослідженні автор вивчає підходи вітчизняних та зарубіжних науковців, предметом дослідження яких виступає фінансова система, до визначення переліку основоположних принципів фінансової системи та аналізує їх бачення завдань та функцій фінансової системи. На основі думок та висновків колег економістів та юристів, автори розробляють власну концепцію принципів, завдань та функцій фінансової системи. Зокрема, у даній статті пропонується систематизувати всі принципи фінансової системи на три категорії: загальні, економічні та юридичні. При цьому автори наголошують на тому, що перелік принципів фінансової системи не є вичерпним, та буде доповнюватися новими принципами, які носитимуть соціальний, інформаційний, економічний та юридичний характер та виникатимуть по мірі трансформації фінансової системи держави, що в свою чергу, прямо залежить від розвитку державотворчих процесів країни.

Проведене дослідження обґрунтовує позицію авторів про єдність завдань та функцій фінансової системи, про їх однакову важливість та роль для всебічної характеристики фінансової системи. Автори не лише говорять про існування і завдань, і функцій фінансової системи а й проводить лінію їх розмежування, не перебільшуючи та не зменшуючи ролі одних за рахунок інших. Через складну структуру, специфічність та складність утворення під назвою «фінансова система», у даній статті наводиться перелік лише головних завдань та функцій фінансової системи, не розподіляються осанні за ланками та сферами, що є складовими частинами фінансової системи. Автори пропонують використовувати в юридичній та економічній науці єдине універсальне поняття «фінансова система», яке за сутнісним наповненням відображає і юридичну і фінансову природу фінансової системи України.

Ключові слова: фінансова система, принципи, завдання, функції, фінансовий механізм.

Harust Y. V., Serdyuk V. I. The Financial System is Essential for Economic Stability and Development of Ukraine: Principles, Tasks, Functions. The article analyzes existing approaches to defining the essence of categories "principles of the financial system", "the task of the financial system", "the function of the financial system." Based on the general concepts are given their own definitions relating to the financial system. This research study examines approaches by domestic and foreign scholars research the subject of which is the financial system, to determine the list of fundamental principles of the financial system and analyzes their vision tasks and functions of the financial system. Based on the opinions and conclusions of fellow economists and lawyers, by developing its own concept of principles, objectives and functions of the financial system. In particular, this article is offered organize all the principles of the financial system in three categories:

general, economic and legal. The author emphasizes that the list of principles of the financial system is not exhaustive and will be supplemented by new principles, which bear the social, informational, economic and legal nature and emerge as the transformation of the financial system, which in turn depends on the development state processes of the country.

The study substantiates the position of the author of the unity of objectives and functions of the financial system, their equal importance and role to the full characteristics of the financial system. The author not only tells about the existence and the tasks and functions of the financial system but also carries a line of demarcation, without exaggeration and without reducing the role of some at the expense of other. Because of the complex structure, specificity and complexity formation called "financial system" in this article only lists the main tasks and functions of the financial system, not allocated latest links and areas that are part of the financial system. The author suggests using a law and economics single universal concept of "financial system", which is essential for the content reflects the legal and financial nature of the financial system of Ukraine.

Keywords: financial system, objectives, principles, functions, financial mechanism.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Взаємозв'язок між ефективним функціонуванням фінансової системи та економічним розвитком держави не викликає сумнівів та заперечень у науковців. Вчені у галузі юриспруденції та економіки неодноразово наголошували у своїх працях на важливості злагодженої роботи всіх ланок фінансового механізму окремо та в цілому для розвитку країни та утвердження її на світовому ринку в ролі конкурентоспроможного учасника міжнародних відносин.

На сьогоднішній день ні в фінансовій, ні в юридичній науці не існує єдиного підходу до визначення завдань, функцій та принципів побудови фінансової системи України. В свою чергу, вироблення дієвих практичних рекомендацій щодо оптимізації та вдосконалення діяльності фінансової системи неможливе без теоретичних розробок в цьому напрямку та єдиного розуміння основних категорій фінансової системи. Саме це і підтверджує актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання принципів, завдань та функцій фінансової системи були предметом дослідження як вітчизняних (О. Коваленко, Л. Безгубін, Ю. Пустовіт, В. Опарін), так і закордонних науковців (Ф. Ален, Д. Гейл), внаслідок чого виникли різні підходи до визначення ролі завдань та функцій фінансової системи у характеристиці останньої. Внаслідок цього склалася

ситуація, за якої відсутня єдина науково обґрунтована концепція щодо принципів, завдань та функцій вітчизняної фінансової системи, що в свою чергу унеможливорює правильне розуміння складної природи фінансової системи України.

Мета дослідження. Метою роботи є вироблення власної науково обґрунтованої концепції принципів, завдань та функцій фінансової системи, яка дозволить в майбутньому сформувати єдино вірне уявлення про фінансову систему України як складне та специфічне утворення.

Виклад основного матеріалу. Фінансова система була і є предметом наукових досліджень вчених юристів та економістів, результатом напрацювань яких стала поява різних тлумачень дефініції «фінансова система». Так, наприклад, видатний вчений, укладач юридичної енциклопедії Ю. Шемшученко під фінансовою системою розуміє сукупність фінансових інститутів фондів грошових ресурсів [1]. Не менш відомий вчений-економіст, автор безлічі наукових статей та монографій, один із дослідників фінансової системи України В. Опарін тлумачить фінансову систему як сукупність відносно відокремлених, але взаємопов'язаних між собою ланок фінансових відносин, що відображають специфічні форми і методи формування та використання фінансових ресурсів й фінансові органи, які управляють ними [2, с. 89].

Не спростовуючи і не відкидаючи здобутків попередників ми пропонуємо пояснювати фінансову систему через призму

сутності поняття «система» і виходячи з того, що система це порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням та взаємним зв'язком частин чого-небудь [3] пропонуємо власне універсальне поняття фінансової системи, а саме: фінансова система складна структурована система, що включає в себе правовідносини, які виникають у всіх фінансових сферах, в ході взаємодії суб'єктів цих правовідносин (держава, юридичні та фізичні особи), під час здійснення управління фінансовими сферами та забезпечення фінансової політики держави.

Фінансова система, як і будь-яка структура чи сукупність елементів має власні основи та сформована з дотриманням певних правил, які прийнято називати принципами. Слово принцип походить від латинського *principium*, що перекладається як начало, основа. Відповідно до академічного словника української мови, принцип – це основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку [3]. Ю. Пустовіт, досліджуючи питання сутності поняття «принцип» у фінансовому праві України, доходить висновку, що принцип – це основне, вихідне положення, що лежить в основі будь-якого вчення, теорії або науки, і зумовлює світогляд людини та її поведінку згідно з внутрішніми переконаннями [4, с.90]. Виходячи з наведених тверджень, ми вважаємо, що принципами побудови фінансової системи є вихідні положення, що визначають механізм діяльності фінансової системи України.

На думку вчених-фінансистів П. Юхименко, В. Федосов, Л. Лазебник принципами побудови сучасної фінансової системи виступають єдність та функціональне призначення [5, с. 58]. Принцип єдності вони роз'яснюють як поєднання всіх складових елементів фінансової системи між собою єдиною фінансовою політикою, єдиною економічною основою суспільства тощо. Принцип функціонального призначення означає певний ступінь самостійності кожної частини фінансової системи, що проявляється у виконанні власних завдань, які характерні тільки для них, та виконання їх специфічними методами. Звісно, ці принципи притаманні

фінансовій системі, але окрім них, існують також інші основоположні та не менш головні, ніж вказані, принципи фінансової системи України. Про це у своєму дослідженні зазначає кандидат економічних наук, доцент Л. Безгубенко, який до принципів фінансової системи відносить: принцип поділу фінансових ресурсів на централізовану і децентралізовану частини (принцип демократичного централізму); принцип самостійності (кожна ланка є самостійною і відмінною від інших); принцип єдності (ланки фінансової системи тісно взаємопов'язані між собою через систему фінансових відносин з приводу розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів) [6, с. 14]. О. Коваленко досліджуючи розвиток фінансової системи в Україні акцентує увагу на властивостях системи і виходячи з цього додає до вказаного переліку ще декілька принципів, а саме: принцип нормативно-правового регулювання, принцип ієрархічності побудови, принцип трансформації, принцип відкритості, принцип синергії та саморегулювання [7, с. 126].

Поряд з цим, для зручності, ми вважаємо за доцільне умовно поділити всі принципи фінансової системи на: 1) загальні, тобто ті, які притаманні їй як і будь-якій системі; 2) юридичні, які характеризують фінансову систему як правову систему, тобто систему, що регулюється нормами права та 3) економічні – принципи, які характеризують фінансову систему як організовану сукупність фінансових елементів. Так, до першої групи принципів слід віднести принцип єдності, який притаманний будь-якій системі, тому що система апіорі поняття, яке включає сукупність елементів, що взаємодіють та об'єднані єдиною метою. До цієї групи принципів можна віднести принцип трансформації, адже майже всі системи розвиваються та видозмінюються під дією певних чинників. На нашу думку, до даної категорії принципів можна віднести принцип цілісності, принцип синергії та принцип саморегулювання. До юридичних принципів слід віднести принцип законності (принцип нормативно-правового регулювання), адже, всі управлінські рішення, які стосуються

фінансової системи, кредитні, господарські та інші договори, що регулюють фінансову діяльність за своїм змістом мають відповідати вимогам законодавчих актів, не порушувати та не суперечити їм. Другим, але не менш важливим юридичним принципом фінансової системи є принцип верховенства права, що пояснюється тим, що всі рішення, нормативно-правові акти, договори не можуть порушувати права, свободи та інтереси людини і громадянина, закріплені Конституцією та законами України. Також вважаємо, що принцип поділу фінансової системи на централізовану та децентралізовану частини та принцип ієрархії – це юридичні принципи, адже відносини ієрархії та централізованого і децентралізованого управління у фінансовій системі будуються на правових нормах, як закріплюють відповідні положення. Вказані принципи виникли як наслідок закріплення у законодавчих актах повноважень певних органів управляти підвідомчими органами та організаціями, тобто сформована у правових нормах модель була перенесена на існуючі у суспільстві відносини, і відповідно сформувався усталене правило, що згодом стало основоположним принципом побудови фінансової системи. До третьої групи можна віднести наступні принципи економічного характеру: принцип економічної самостійності – всі суб'єкти фінансової системи мають власні джерела та розпоряджаються ними; принцип економічної рівності – всі учасники фінансових відносин мають рівні правові та економічні умови для здійснення власної діяльності; принцип самодостатності, тобто всі учасники економічних відносин всередині фінансової системи забезпечують свою платоспроможність за рахунок власних фінансових ресурсів.

Запропонований авторами поділ всіх принципів фінансової системи на групи здійснений з метою їх систематизації та кращого розуміння специфічної природи такого утворення як фінансова система, і не означає, що певна група принципів стоїть вище над іншими або є головною. Насправді для характеристики фінансової системи як універсальної категорії, потрібно вказувати всі принципи її побудови не ділячи їх на

головні та допоміжні (другорядні). Саме тому ми вважаємо, що погляди деяких вчених, наприклад О. Коваленко щодо виділення головних та допоміжних принципів фінансової системи [7] є не зовсім доцільними, адже звужують сутність фінансової системи як специфічної, комплексної сукупності взаємопов'язаних елементів різного характеру та спрямування.

Враховуючи розвиток суспільних відносин, правових норм та державотворчих процесів в цілому, не можна говорити про вичерпність вищезазначених принципів фінансової системи. Ми вважаємо, що під впливом трансформаційних процесів всередині країни та за її межами, фінансова система буде видозмінюватися і відповідно принципи фінансової системи доповняться новими, які носитимуть правовий, фінансовий, соціальний та інформаційний характер.

Як зазначалося вище, в сучасній науці відсутній єдиний підхід до визначення кола завдань та функцій фінансової системи України. Мало того, деякі вчені вказують лише на існування завдань фінансової системи, інші навпаки – звертають увагу на функції, при цьому завданням фінансової системи віддають другорядну роль у характеристиці фінансової системи як складного утворення. Для правильного тлумачення та подальшого роз'яснення понять «завдання фінансової системи» та «функції фінансової системи» спочатку роз'яснимо зміст цих понять. Вказані терміни є похідними від більш первинних «завдання» та «функції», тому спочатку слід з'ясувати сутнісне наповнення понять «завдання» та «функції».

Відповідно до академічного словника української мови, завдання – це наперед визначений, запланований для виконання обсяг роботи, справа тощо. Функція – це явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін [3]. Виходячи з цих трактувань та визначеного раніше поняття фінансової системи ми пропонуємо під завданнями фінансової системи розуміти наперед сформульований, конкретний обсяг роботи, виконання якого призведе до ефективного функціонування фінансової

системи з метою стабілізації та економічного розвитку країни. Функції фінансової системи – як основні напрями впливу суб'єктів фінансової системи на фінансові відносини (бюджетні, податкові, кредитні, інвестиційні тощо), які в ній виникають.

Проаналізувавши наукові праці, предметом дослідження яких виступає фінансова система, ми розподілили погляди вчених щодо завдань та функцій фінансової системи на дві групи. До першої групи відносяться науковці, які головну роль відводять завданням фінансової системи, а про функції говорять як про додаткову ознаку, яка лише обумовлює наявність головної (завдань фінансової системи). Так, наприклад В. Опарін взагалі не визначає функції фінансової системи, вказує на існування і відповідно вивчає функції фінансів, які в свою чергу, на його думку, обумовлюють завдання фінансової системи. Він стверджує, що існують три функції фінансів: 1) розподільна – фінанси здійснюють розподіл та перерозподіл валового внутрішнього продукту на національному та міжнародному рівні; 2) контрольна – фінанси виступають інструментом контролю за діяльністю суб'єктів фінансової системи при розміщенні грошових коштів, здійсненні видатків; 3) відтворювальна – забезпечує безперервний процес суспільного виробництва. При цьому, у своїх працях В. Опарін зазначає, що з першої функції фінансів випливають її завдання, що полягають у створенні інформаційної бази та формування комплексу фінансових органів, які здійснюватимуть контроль. Відповідно із змісту другої функції витікають наступні завдання: забезпечення раціонального розподілу доходів у суспільстві та формування системи методів та засобів фінансового впливу на темпи соціально-економічного розвитку держави. І третю функцію обумовлюють такі завдання: ефективне розміщення фінансових ресурсів; забезпечення ліквідності та управління ресурсами і створення інформаційної підтримки [8, с. 148].

Другу групу науковців, які висувають власне, відмінне від попередників, бачення завдань та функцій фінансів, складають в більшій мірі закордонні дослідники. Науковці

цього напрямку у своїх працях розглядають і характеризують і завдання і функції фінансової системи. Проте, всередині цієї групи також існують відмінності через застосування різних підходів розуміння фінансової системи (інституційний, посередницький та функціональний). Так, Р. Мертон, об'єднавши досягнення свої попередників, пояснює існування п'яти функцій фінансової системи (замість двох у Р. Шміда), а саме: 1) забезпечення способів переміщення економічних ресурсів між країнами світу та між різними галузями економіки; 2) забезпечення способів управління ризиками; 3) здійснення грошових розрахунків, які спрямовані на створення сприятливих умов для існування та розвитку торгівлі; 4) забезпечення єдиного механізму об'єднання фінансових ресурсів та їх раціональний розподіл між підприємствами всередині держави; 5) постійне забезпечення інформацією про ціни, що створює умови для координації за децентралізованим процесом прийняття рішення у всіх галузях економіки [9, с. 321]. Його колеги, Аллен Ф. та Д. Гейл визначають головними завданнями фінансової системи такі: забезпечення економічного зростання, здійснення інвестицій у розвинуті та потенційно сильні галузі економіки, здійснення раціонального розподілу ризику. Забезпечення корпоративного управління [10, с. 53].

Ми вважаємо, що перший підхід, тобто тлумачення завдань фінансової системи у взаємообумовленому зв'язку із функціями фінансів та відкидання самого факту існування функцій фінансової системи є неправильним та недоречним, адже реалізація певних завдань може виходити за рамки однієї функції фінансів. Проте, і визначити другий підхід, представлений переважно західними вченими, повністю вірним, також неможливо з огляду на такі підстави: 1) західні науковці звужено розуміють фінансову систему (всі названі три підходи: інституційний, посередницький та функціональний з різних аспектів однобічно характеризують фінансову систему) і при цьому повної характеристики фінансової системи як складного та багато структурного утворення не існує; 2) через звужене

тлумачення фінансової системи не існує чіткого розмежування між функціями та завданнями фінансової системи.

Ми вважаємо, що не слід плутали, ототожнювати завдання та функції фінансової системи, а також не потрібно перебільшувати роль одних за рахунок зменшення ролі інших. На нашу думку, завдання як і функції відіграють однаково важливу роль для правильної та всебічної характеристики фінансової системи України. Крім того завдання та функції фінансової системи – це різні поняття, які мають різне сутнісне наповнення. Як зазначалося раніше завдання – це обсяг роботи, яку слід виконати для досягнення ефективного та збалансованого функціонування фінансового механізму. Функції фінансової системи – це форми втілення завдань, їх реалізації на практиці.

Враховуючи те, що фінансова система – складне специфічне утворення, яке налічує безліч підсистем з різноманітними завданнями (бюджетна, податкова, банківська та інші) ми назвемо лише головні, на наш погляд, завдання фінансової системи. Тож, головними завданнями фінансової системи є: поступове збільшення внутрішнього валового продукту; модернізація економіки держави; забезпечення стійкості самих економічно уразливих ланок фінансової системи; здійснення раціонального розміщення фінансових ресурсів країни всередині держави та на міжнародній арені; забезпечення ефективного розподілу валового внутрішнього продукту з урахуванням інтересів громадян, юридичних осіб та держави; забезпечення процесу модернізації та реформування залежно від зміни світової фінансової системи та її інституцій.

Виконання вище перерахованих завдань буде проявлятися у наступних функціях фінансової системи: 1) переміщення фінансових ресурсів всередині держави та за її межі; 2) здійснення управління ризиками економічної діяльності; 3) здійснення розрахунків таким чином, щоб створити сприятливі умови для обміну товарами, роботами та послугами (платіжна функція); 4) широке фінансове інформування для

надання можливості суб'єктам фінансової системи приймати оптимальні рішення (наприклад, оприлюднення законодавчо визначеного обсягу банківської інформації, щоденне повідомлення фондових індексів, які є інтегральними показниками здоров'я економіки, опублікування фінансових показників підприємств, які є емітентами цінних паперів); 5) кредитування проектів, які є вигідними з економічної точки зору; 6) забезпечення ліквідності фінансових активів (швидка зміна форми фінансових активів у випадку виникнення такої необхідності); 7) створення можливостей для формування заощаджень.

Даний перелік не є вичерпним і вказує лише на основні, базові функції фінансової системи. Враховуючи те, що фінансова система – це фінансова (платіжна) основа нашої держави, функцій, які вона виконує безліч, тому зосереджуючи увагу на основних функціях та завданнях фінансової системи не слід забувати про допоміжних, які можуть впливати з основних або з'являтися як результат трансформації фінансової системи під впливом загальнодержавних та світових змін.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи викладене, пропонуємо розглядати фінансову систему як складну структуровану систему, що включає в себе правовідносини, які виникають у всіх фінансових сферах, в ході взаємодії суб'єктів цих правовідносин (держави, юридичні та фізичні особи), під час здійснення управління фінансовими сферами та забезпечення фінансової політики держави. Здійснивши аналіз існуючих концепцій щодо принципів фінансової системи пропонуємо систематизувати їх та поділити на три групи: загальні (принципи єдності, цілісності, синергії, трансформації, саморегулювання), юридичні (принцип законності, верховенства права, ієрархії, централізованого та децентралізованого управління) та економічні (принцип економічної самостійності та самодостатності).

Завдання та функції фінансової системи – не тотожні поняття, які не слід плутати та порівнювати. Завдання – це обсяг роботи, яку слід виконати для досягнення ефективного та збалансованого функціонування фінансового

механізму. Функції фінансової системи – це форми втілення завдань, їх реалізації на практиці. Проаналізувавши напрацювання вчених юристів та економістів, предметом дослідження яких були завдання та функції фінансової системи автори виділили головні завдання та функції. До головних завдань фінансової системи автори віднесли: поступове збільшення внутрішнього валового продукту; модернізація економіки держави; забезпечення стійкості самих

економічно уразливих ланок фінансової системи; здійснення раціонального розміщення фінансових ресурсів країни всередині держави та на міжнародній арені; забезпечення ефективного розподілу валового внутрішнього продукту з урахуванням інтересів громадян, юридичних осіб та держави; забезпечення процесу модернізації та реформування залежно від зміни світової фінансової системи та її інституцій.

Головними функціями фінансової системи стануть форми реалізації вказаних завдань на практиці.

Використана література:

1. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія – Ю. С. Шемшученко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://leksika.com.ua/legal/>.
2. Опарін В. М. Фінанси (загальна теорія): навч. посібник – В. М. Опарін – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : КНЕУ, 2002. – 240 с.
3. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mova.info/Page.aspx?11=62>.
4. Пустовіт Ю. Ю. Визначення поняття «принципи» у фінансовому праві України / Ю. Ю. Пустовіт // Науковий вісник національного університету ДПС України (економіка, право). – 2013. – № 2 (61). – С. 88-94
5. Теорія фінансів : підручник / [П. І. Юхименко, В. М. Федосов, Л. Л. Лазебник] за ред. проф. В. М. Федосова – К. : Центр навчальної літератури. – 2010. – 576 с.
6. Безгубенко Л. М. До питання про суть фінансів / Л. М. Безгубенко // Фінанси України. – 1998. – № 1. – С. 12-15
7. Коваленко О. В. Розвиток фінансової системи України в умовах глобалізацій них процесів дис. к. екон. наук : 08.00.08 / Коваленко Олександра Вікторівна. – Л. – 2014. – 252 с.
8. Опарін В. М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) : дис. д-ра екон. наук: 08.04.01 / Опарін Валерій Михайлович. К. – 2006. – 407 с.
9. Боди З. Финансы : учеб. Пособие : пер. с англ. / З. Боди, Р. К. Мертон. – М. ; СПб.; К. : Вильямс, 2007. – 584 с.
10. Allen F. Comparing financial systems : a survey / F. Allen, D. Gale. – Philadelphia : University of Pennsylvania Wharton School, 2001. – 80p.